

Oversettelse av noen sentrale paulinske begreper til Mali-fulani

ANNE LISE MATRE

Nylig fikk jeg et helt nytt nytestamente i hånda. Det var Det nye testamente (NT) oversatt til Mali-fulani. Oversettelsen er et resultat av mange menneskers arbeid i mange år. Jeg har vært med i mesteparten av oversettelsesprosessen på en eller annen måte, blant annet var jeg ansvarlig for oversettelsen av Paulus-brevene. I denne artikkelen vil jeg ta for meg to sentrale begreper hos Paulus og se på hvilke utfordringer vi møtte i oversettelsen av dem til fulani.

Artikkelen er delt i tre. Den første delen er en beskrivelse av fulani-samfunnet og det begynnende misjonsarbeidet blant fulanier i Mali. Den andre delen er en drøfting av begrepet "Guds medarbeider". Her vil vi se hvilke utfordringer det er å oversette Bibelen til en muslimsk folkegruppe. Den tredje delen er en drøfting av begrepsparet "slave" / "fri" hos Paulus. Denne drøftingen vil vise hvordan nytestamentlige termer brukt i det første århundre må forstås i sin kontekst for så å oversettes på en slik måte at de gir mening til mennesker i en helt annen tid og kulturell sammenheng.

Fulanifolket i Mali

Fulanifolket er et gjeterfolk som lever side om side med andre fol-

keslag i området sør for Sahara, fra Senegal i vest og helt til Etiopia i øst.¹ De teller rundt 20 millioner hvorav om lag en million bor i Mali. Tradisjonelt drev fulaniene med kveg og var nomader eller halvnomader. I dag er mange fulanier blitt bofaste jordbrukere, særlig i de sørlige delene av området, som i Guinea, Nigeria og Benin hvor forholdene ligger godt til rette for jordbruk. Lenger nord derimot, i Niger, Burkina Faso og Mali, som for det meste består av steppeområder, lever fulani-folket som de har gjort i mange generasjoner. Særlig gjelder dette på landsbygda.

De aller fleste fulanier er muslimer.² Deres form for islam er den folkelige islam som er mest utbredt i Afrika sør for Sahara. Fulanier flest prøver å følge med i bønnetidene samt fastemåned, men de tar det ikke så nøye dersom de ikke skulle greie det. Kunnskapen om islam kan være nokså liten, særlig hos kvinnene. Men enkelte ting er uhyre viktige og kjent av alle, som dogmet om Allahs enhet og kunnskapen om at Allah er hellig og allmektig.³

Tradisjonelt er fulaniene delt inn i to grupper, kvegfulaniene og slavene. Kvegfulaniene er forholdsvis lyse i huden, høyreiste og stolte og veldig opptatt av sin identitet og egenart. Det viktigste for dem er kua. Kua sørger for deres inntekter og er symbolet på deres identitet som fulanier. Det fortelles flere myter om hvordan fulani-folket ble til. En myte handler om at Abraham fikk ei ku firt ned fra himmelen. Kua hadde juret fullt av melk, så Abraham måtte lære seg å melke. I følge denne myten nedstammer fulaniene direkte fra Abraham. I en annen myte er fulaniene etterkommere av kong Salomo og dronningen av Saba. Felles for mytene er at de vil forklare hvorfor fulaniene er så forskjellige fra de mørkere afrikanerne med hensyn til utseende og skikker.⁴ En kvegfulani kalles *dimo* ("fri") på fulani-språket.

Siden kvegfulaniene er nomader og ikke kan drive jordbruk, har de knyttet til seg slaver som kan gjøre dette arbeidet. Slavene snakker fulani, men de er mye mørkere i huden og tettere bygd enn kvegfulaniene. Ved siden av å drive jordbruk gjør de alt mulig annet kroppsarbeid, som å bygge hus og hogge ved. Båndene mellom kvegfulaniene og slavene er personlig. En kvegfulani kan få hjelp fra bare én slavefamilie, nemlig den slavefamilien som er knyttet til hans egen familie. Som betaling for hjelpen gir han kjøtt eller penger.

Forholdet mellom kvegfulaniene og slavene inneholder egentlig lite av det vi europeere forbinder med slaveri. Kanskje ville det være riktigere å kalle det en symbiose. De to gruppene har gjensidig nytte av hverandre og forsøker å utnytte hverandre gjensidig. I tillegg ser de gjensidig ned på hverandre, og nedlatenheten er like sterk på begge sider. En slave kalles *diimaaajo* (“slave”) på fulani-språket.

Misjonsarbeid og bibeloversettelse til fulani i Mali

Det norske misjonsselskap (NMS) kom til Kamerun i 1925 og drev misjon også blant fulanifolket der. Etter 50-60 års misjonsvirksomhet var der imidlertid svært få kristne fulanier i Kamerun. I 1984 bestemte derfor NMS at de ville forsøke å nå fram til fulanifolket i et annet land og gjerne med en annen strategi. Valget falt på Mopti-regionen i Mali. I 1986 startet NMS arbeid her, og fem år senere ble Den Evangelisk-Lutherske Frikirke (DELFI) samarbeidspartner. De første misjonærene hadde med seg en bibel på fulani fra Kamerun, men de skjønnte fort at den var vanskelig å forstå for fulaniene i Mali. En av misjonærene, Torunn Lunde, begynte da å oversette NT til Mali-dialekten av fulani. I 1990 ble det opprettet en komité for bibeloversettelse bestående av NMS, Wycliffe Bibeloversettere og to reformerte, amerikanske misjoner. Wycliffe sendte etterhvert en utsending til Mali som var med i oversettelsesarbeidet fra 1999. Selv kom jeg til Mali i 1988 og var delvis med i oversettelsesarbeidet fra da av. Vår viktigste fulani-medarbeider var en koranlærer fra området. Han hadde – i likhet med alle andre fulanier i Mali på slutten av 80-tallet – ikke særlig kjennskap til den kristne tro. Derimot hadde han god kjennskap til fulani språk, fulani skrift og teologisk språkbruk på fulani. Dette var av stor verdi.

Samarbeidet i bibeloversettelseskommiteén har vært forunderlig smertefritt. Vi var klar over at det kunne komme til å bli problematisk, så vi valgte å bli enige om en oversettelse av begrepet “dåp” allerede da vi inngikk samarbeidet; hvis vi greide det, ville vi greie alt, mente vi. Valget vårt ble en transkribering av det greske ordet for dåp, på fulani *batisima*. Dette hjalp oss til alltid å ha det økumeniske for øye: Hva kunne vi bli enige om, både lutheranere, reformerte og katolikker?⁵ Det ble også knyttet bånd til fem andre bibeloversettelsesprosjekter til fulani i Vest-Afrika, dette

for å hindre at Bibelen ble oversatt unødvendig til dialekter som kunne dekkes av en annen oversettelse, og for å sikre at de ferdige oversettelsene ikke ville sprike for mye teologisk og stilistisk.⁶

Oversettelse av “Guds medarbeider” til fulani

Uttrykket “Guds medarbeider” eller “hans medarbeider” forekommer totalt tre ganger hos Paulus:

- 1 Kor 3.9 “For vi er Guds medarbeidere (*theou* [...] *sunergoi*), og dere er Guds åkerland, Guds bygning”⁷
- 2 Kor 6.1 “Som hans medarbeidere (*sunergountes*) oppfordrer vi dere”
- 1 Tess 3.2 “og sendte Timoteus til dere, vår bror og Guds medarbeider (*sunergon tou theou*) i tjenesten for i Kristi evangelium”

Første gang vi støtte på uttrykket “Guds medarbeider” var da vi oversatte Første Tessalonikerbrev. Uttrykket kan ikke kalles et nøkkelbegrep hos Paulus, og jeg kom knapt på at det skulle være av sentral betydning heller. Ikke før jeg så hvilke reaksjoner oversettelsen vakte hos fulaniene.

Å danne ordet “medarbeider” er ikke vanskelig på fulani. En arbeider er en *golloowo*, og setter man suffikset *id* til rota *goll* får man *gollidoowo* som betyr medarbeider. Det første utkastet som jeg sendte min nærmeste medarbeider koranlæreren, hadde da også *gollidoowo* om Timoteus i 1 Tess 3.2. Jeg fikk det tilbake forandret til *gollanoowo* som betyr “tjener”. Følgende uke arbeidet vi sammen på kontoret. Der forklarte jeg ham hvorfor det skulle stå *gollidoowo*. Det er det det greske ordet betyr. Og han forklarte meg hvorfor det burde stå *gollanoowo*. Det ville være å vanære Gud å si at han trengte medarbeidere.⁸ Gud er hellig og allmektig, så hvorfor skulle han trenge noen til å hjelpe seg? Dersom jeg likevel ville at det skulle stå “Guds medarbeider” i 1 Tess 3.2 så skulle jeg vite at folk ikke kommer til å skjønne det! Det hendte relativt ofte at fulani-kollegaen min ubevisst ville innføre muslimsk teologi i bibeloversettelsen, men dette er eneste gangen jeg vet at han forsøkte det bevisst.

Etter at et skrift – eller noen kapitler fra et skrift – var ferdig på kontoret vårt, tok vi det med oss ut blant folk.⁹ De fleste fulanier er analfabeter, og blant dem som kan lese er de færreste vant til å lese sitt eget språk. Derfor måtte vi selv lese høyt for dem; for kvinner og menn, for gamle og unge, for muslimer og for dem som etterhvert var blitt kristne. Min kollega ønsket egentlig ikke å være med på denne etappen i arbeidet, men det hendte ofte at han gjorde det uoppfordret likevel fordi han mente det var så nyttig. Reaksjonene på begrepet “Guds medarbeider” i 1 Tess 3.2 uteble ikke: “Dette kan dere ikke skrive” og “Dette er ikke fulani”.¹⁰ Disse reaksjonene er forholdsvis sterke til å komme fra fulanier. En mann kom tilbake ens ærend neste dag for å spørre om Timoteus var et menneske eller en engel. “For dersom han var en engel, vil det ikke være galt å kalle ham Guds medarbeider. Dersom han var et menneske, derimot, vil det være veldig galt.” Fulanien gikk skuffet hjem igjen fordi Timoteus var et menneske. Fulanier som hadde fått endel kristen undervisning derimot, syntes begrepet “Guds medarbeider” var fint. Det er sannsynligvis to grunner til dette. Den ene er at begrepet passet med deres nye bilde av Gud og mennesket. Den andre er at en som søker noe nytt, er tilbøyelig til å ta imot det nye uten for mange motforestillinger.

Etter å ha lest et skrift for folk i felten, gjennomgikk vi det på ny på kontoret. Vanligvis gjennomgikk vi denne prosessen to ganger. Etter at et skrift hadde vært ute i felten to ganger og på kontoret sammen med min nærmeste kollega tre ganger, var det vanligvis klart for ekstern kontroll. En konsulent godkjent av United Bible Societies gikk gjennom oversettelsen vers for vers. Siden konsulenten ikke kunne fulani språk, måtte vi ha med oss en fulani med gode franskkunnskaper som kunne oversette bibeloversettelsen til fransk. Denne fulanien måtte ikke ha god bibelkunnskap, for da ville han kanskje ikke oversette det teksten vår faktisk sa, men tillempe sin oversettelse slik at den stemte overens med den bibelkunnskapen han hadde fra før. Min kollega koranlæreren leste høyt et vers, den fransktalende fulanien oversatte, og konsulenten godtok eller forkastet det som ble lest, og ga råd og hjelp. Da vi kom til uttrykket “Guds medarbeider” ble den fransktalende fulanien helt stille og ville ikke oversette det. “Her er det gjort en stor bommert”, sa han. Men etter hvert hvisket han

fram ordene “Timoteus, Guds medarbeider”. Oversettelsen vår ble godkjent av konsulenten uten kommentarer.

Vanligvis tok vi lytternes respons i gjennomlesingsfasen veldig alvorlig og gjorde det vi kunne for at oversettelsen vår skulle være lett å forstå. Når det gjelder oversettelsen av “Guds medarbeider” kunne vi ha søkt etter ord for som ville ha vært mer akseptable enn *gollidoowo*. Men vi gjorde ikke det, først og fremst fordi det leksikalske betydningsinnholdet av det greske *sunergos* og det fulanske *gollidoowo* er så godt som identiske. Skulle vi finne et for muslimene akseptabelt begrep, ville det svekke et sentralt perspektiv i den kristne forståelsen av forholdet mellom Gud og mennesker, nemlig den at Gud har bruk for mennesker som sine medarbeidere (jfr Rom 10.13-17). Det ville være å forsøke å ta kelegge det faktum at Bibelen og Koranen har forskjellige gudsbilder og også forskjellige menneskesyn. Ved vårt valg av “Guds medarbeider” som oversettelse, fikk vi tydelig fram både det kristne menneskesynet, og Bibelens bilde av Gud som ikke bare kaller mennesket for tjenere og slaver, men også venner (jfr Joh 15.15) og medarbeidere.

Oversettelse av ordparet “slave” / “fri” til fulani

For å illustrere hvordan det teologiske arbeidet med begrepene kunne foregå, har jeg valgt å foreta en drøfting av ordparet “slave” / “fri” (*doulos* / *eleutheros*) hos Paulus og oversettelsen av dette begrepsparet til fulani.

Ordet *doulos*, “slave”, med beslektede ord som “slaveri”, “være slave” og “gjøre til slave”, forekommer litt over 50 ganger hos Paulus. Det forekommer både i bokstavelig (1 Kor 7.21) og i overført betydning (Rom 6.17). Ordet *eleutheros*, “fri”, med beslektede ord som “frihet” og “frigjøre”, forekommer 27 ganger hos Paulus. Også dette ordet forekommer både i bokstavelig (1 Kor 7.21-22) og i overført betydning (Rom 6.20).

Siden fulanikulturen allerede hadde sterke tradisjoner med slaveri, var det naturlig å forsøke å bruke det vokabularet som allerede var i bruk. Så når Paulus i 1 Kor 9.19 sier “Jeg er fri og ingen underlagt”, var det naturlig å prøve å bruke *dimo*. Resultatet var at enkelte oppfattet Paulus som fulani og trodde at han drev med kyr. Tanken om frihet kom først som en sekundær assosiasjon. Det samme skjedde da vi satte *diimaajo* inn i Fil 1.1 hvor Paulus

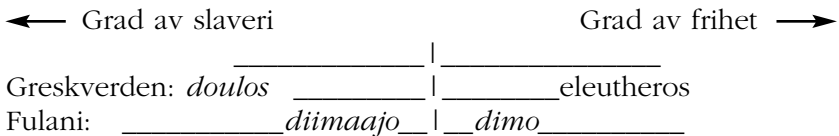
presenterer seg som Jesu Kristi tjener (gresk *doulos*); det fikk mange til å tro at Paulus var jordbruksfulani. Slaveriet, underlegenheten, kom ikke fram i deres tanke i det hele tatt. Vi oppdaget altså at ordparet slave/fri på fulani uttrykker liten grad av slaveri og frihet. I tillegg har ordene etnisk tilknytning: Bare unnaksvis blir ikke-fulanier kalt *diimaajo* (“slave”), fordi dette er noe man er født til å være.¹¹ Det samme gjaldt delvis også *dimo*. Forekom en *dimo* i en kontekst som beskrev fulanier, ville han automatisk bli identifisert som en kvegfulani. I en annen kontekst, derimot, ville han kunne oppfattes som en fri (eller adelig) mann av en hvilken som helst stamme.

For å finne egnede begreper til oversettelsen av NT måtte vi søke oss tilbake til den nytestamentlige forståelseshorisonten og se på hvordan ordparet *doulos* / *eleutheros* var brukt i den greske verden, i Det gamle testamente og i Septuaginta.

“Slave” (*doulos*) i den greske verden og i Det gamle testamente

For de gamle grekerne var frihet et uhyre viktig begrep. Friheten var selve forutsetningen for et demokrati, friheten ga individet verdi. En slave var utenfor demokratiet, og det mest frastøtende ved slaveriet var manglende mulighet til å velge. “In the *doulos* the free Greek world always sees its own antitype, and in *douleuein* it sees the perversion of its own nature.”¹²

Vi ser at den greske bruken av *doulos* har lite til felles med *diimaajo* på fulani slik jeg har beskrevet det i innledningen. Det samme gjelder forøvrig ordet for “fri”. Det greske *eleutheros* har lite til felles med fulani *dimo*. Jeg har forsøkt å sette forholdet mellom ordparene opp i et skjema som kan illustrere nyansene:

Streken i midten er en tenkt nøytral linje. Ut til høyre går en frihetslinje hvor graden av frihet er større jo lenger til høyre man kommer. Det samme gjelder mot venstre; graden av slaveri er større jo lenger til venstre man kommer. Skjemaet indikerer at fulanienes *diimaajo* korresponderer dårlig med grekernes *doulos*.

I det gamle Israel fantes det også slaver, *'ebed*. Men i motsetning til grekerne, oppfattet jødene slaveriet som noe naturlig og nødvendig. En jødisk slave var omgitt av lovgivning (Ex 21; Deut 23.15-16). Det som er interessant i vår sammenheng, er å se hvordan Septuaginta oversetter det hebraiske *'ebed*. Oversetterne syntes åpenbart at *doulos* var et altfor negativt ladet ord for den jødiske hus-slaven, så de brukte heller *pais* ("barn"). Når det derimot handlet om Israels år som slaver i Egypt, brukte de *doulos*. Det å velge å oversette det hebraiske *'ebed* med to forskjellige greske ord er utypisk for Septuaginta som ellers er en såkalt konkordant oversettelse. Når den faktisk har gjort det, må vi regne med at det var svært sterke grunner til det. Vi kan si at Septuaginta har innført en distinksjon mellom et naturlig og et unaturlig slaveri.

Oversettelse av doulos til fulani

Når det gjelder graden av slaveri, korresponderer det fulanske *diimaajo* forholdsvis godt med Septuagintas *pais*. Men i oversettelsen av NT trengte vi også et ord som kunne korrespondere med det unaturlige slaveriet, et ord som uttrykte mer slaveri enn det begrepet *diimaajo* gjør, slik som en for eksempel finner det i uttrykket "slaver under synden" i Rom 6.16. Og vi fant fram til et dekkende begrep, nemlig *maccu'do*. På fulani er dette ordet brukt for å uttrykke at et menneske mangler frihet til å bestemme sjøl, det blir brukt om en arbeider som er pålagt for mange oppgaver, eller om et familiemedlem som blir holdt i altfor stramme tøyler av sjefen i huset. Ordet har ingen etniske overtoner. Dermed blir skjemaet slik:

← Grad av slaveri		Grad av frihet →
Gresk: <i>doulos</i> _____		_____ <i>eleutheros</i>
Septuaginta: <i>doulos</i> _____ <i>pais</i> _____		_____
Fulani: <i>maccu'do</i> _____ <i>diimaajo</i> _____		_____ <i>dimo</i> _____

De fleste gangene Paulus bruker *doulos* har vi valgt å oversette det med *maccu'do* (1 Kor 7.22-23; Ef 6.5). Til og med abstraksjoner som "slaver under synden" (Rom 6.16) og "slaver under grunnkreftene i verden" (Gal 4.3) er oversatt med *maccu'do* og blir godt forstått.

Men *maccu'do* har forholdsvis negativ klang på fulani, og da vi skulle oversette uttrykket "Jesu Kristi *doulos*" bl.a. i Fil 1.1 til fulani, ble ikke det noe enkelt valg. Skulle vi bruke *maccu'do* eller skulle vi bruke *gollanoowo* ("tjener", som den norske oversettelsen bruker)? Spørsmålet er om det var jødernes hus-slave som var forbildet for Paulus da han skrev dette, eller om det var den greske *doulos*?

To typer overveielser hjalp oss til å løse spørsmålet. For det første så vi på målgruppa for Paulus' brev. I Filippi var sannsynligvis de hedningekristne i flertall i menigheten. Da ville det være unaturlig om det var den jødiske hus-slaven Paulus hadde i tankene når han brukte begrepet *doulos*. For det andre måtte vi ta på alvor at Paulus skrev på gresk og brukte gresk vokabular. Hadde han tenkt på den jødiske hus-slaven når han presenterte seg som Jesu slave, kan vi gå ut fra at han ville ha fulgt tradisjonen i Septuaginta og kalt seg Jesu *pais*. Når han ikke gjør det, må vi tro at det er et bevisst valg hos ham. Han bruker grekernes slavebegrep fordi han har satt seg utenfor samfunnet og verden for Jesu skyld. Han har gitt avkall på sin egen vilje for Jesu skyld, han er ikke lenger noe i seg selv, for Kristus er alt. Valget på fulani ble derfor *maccu'do*. Også uttrykket "tok på seg tjenerskikkelse" i Kristushymnen i Fil 2.7 har vi oversatt med at Kristus ble som en *maccu'do*.

De resterende tilfellene av *doulos* hos Paulus er oversatt *diimaajo* til fulani (som i Gal 3.28; Ef 6.8). Her er det ikke graden av slaveri som er i fokus, fokus er på forskjellen mellom slave og fri. Og det er ordparet *dimo* / *diimaajo* som beskriver denne relasjonen best.

Generelt ønsket vi å lage en mest mulig konkordant oversettelse til fulani. Men vi så stadig at det ikke var den primære betydningsnyansen av det greske ordet som ble aktualisert i verset vi holdt på å oversette. Kravet om konkordans måtte da vike for hensynet til hvordan oversettelsen ville lyde og bli forstått på mot-takerspråket. Her var det viktig for oss å ta fulani-konteksten og dens kulturelle verdier på alvor. Det samme gjaldt oversettelsen av det greske ordet *eleutheros* som jeg nå vil behandle.

“Fri” (*eleutheros*) i den greske verden og i Det nye testamente

Friheten i den greske verden var delvis bestemt av kontrasten til slaveriet. En fri person kan bestemme selv, være til sin egen disposisjon. Dette var tillagt stor verdi i samfunnet. Friheten var også forutsetningen for demokratiet.¹³ Dersom vi holder oss til skjemaet over, ser vi at slik graden av slaveri uttykt i *doulos* er en veldig sterk grad av slaveri, slik er også friheten uttrykt ved hjelp av *eleutheros* en veldig sterk grad av frihet. Friheten i samfunnet og for den enkelte var av svært stor betydning for grekerne.

Paulus har brukt ordene *eleutheros* (“fri”), *eleutheria* (“frihet”) og *eleutherow* (“frigjøre”) i alt 27 ganger. Det brukes konkret som motsetningen til slave (1 Kor 7.21-22; Gal 3.28), men den viktigste bruken av *eleutheros* og de beslektede ordene som finnes hos Paulus, er i ordenes overførte betydning, nemlig frihet fra synden (Rom 6.18-23), fra døden (Rom 6.21-22) og fra loven (Gal 2.4; 5.1 og 13). Heretter lar jeg *eleutheros* betegne hele det semantiske området bestående av *eleutheros* (“fri”), *eleutheria* (“frihet”) og *eleutherow* (“frigjøre”).

Oversettelse av eleutheros til fulani

I skjemaet over er det indikert at *dimo* (“fri”) på fulani beskriver liten grad av frihet: En *dimo* er oftest kort og godt en kvegfulani, lys i huden, smal og høyreist. Ellers kan rike mennesker bli kalt *dimo*, selv om de ikke er fulanier. Det samme kan folk i høyere stillinger. Det *dimo* da beskriver, er først og fremst frihet fra økonomiske bekymringer.

På de stedene hos Paulus hvor poenget ikke er graden av frihet, men forskjellen mellom slave og fri, har vi på fulani brukt ordparet *dimo* / *diimaajo* (1 Kor 12.13; Gal 3.28 m.fl.). Også om Hagar og Sara i Gal 4.21ff har vi brukt dette ordparet. Selv om de ikke var fulanier, var forholdet mellom dem omtrent som forholdet *dimo* / *diimaajo* var i tidligere tider. Når vi også har brukt *dimo* / *diimaajo* i 1 Kor 7.21-22, så er det snarere i mangel av bedre begreper enn i overbevisning om at dette er den beste oversettelsen.

Men når Paulus presenterer seg selv som “fri” i 1 Kor 9.1, “Er jeg ikke fri? Er jeg ikke apostel?”, og i v. 19, “Enda jeg er fri og ikke underlagt noen”, da er *dimo* definitivt ikke det rette ordet. Paulus var ingen kvegfulani, og menneskelig talt var han heller

ikke fri for økonomiske bekymringer (jf 1 Kor 4.11f; 1 Tess 2.9). Uttrykket står nokså alene og krever derfor større presisjon enn tilfellet er i 1 Kor 7.21-22. Så her måtte vi lete etter helt nye ord. Det jeg da gjorde, var å gi folk rundt meg situasjoner der gode ord for det å være *fri* kanskje ville komme fram, som for eksempel landets frigjøring fra Frankrike i 1960 og det å bli fri fra fengsel. I disse situasjonene brukte fulaniene ord som "å nå opp til sitt eget hode" og "å eie sitt eget hode". Dette uttrykker det å kunne bestemme over seg selv, noe som kanskje er den viktigste siden ved friheten. Også *dimo* og avledede ord av *dimo* kom fram i disse samtalene. Men uansett hva folk svarte og uansett hvor mange alternativer som kom fram, var ingen av dem tilfredsstillende. De befant seg altfor nær den nøytrale linjen i skjemaet jeg har tegnet over og korresponderte på ingen måte med det radikale innholdet *eleutheros* faktisk har hos Paulus. Jeg oppdaget at jeg rett og slett ikke fant frihetsønsket hos folk! For riktignok hadde malierne "nådd opp til sitt eget hode" da franskmennene overlot styringen til dem i 1960, men likevel ønsket mange at franskmennene skulle komme tilbake til makten. Grunnen til dette var at Mali hadde det mye bedre økonomisk før 1960, derfor lengtet folk tilbake til denne tiden. Og vi kan spørre oss: Et folk som har vært hjemsoekt av flere store tørkekatastrofer i sitt liv, som har sett hele dyreflokken sin dø, som har sett sine nærmeste dø, hva betyr frihet for dem? For dem er maten i dag det viktigste. En fulani tåler å gjøre seg til slave dersom det gir ham trygghet for maten i dag og i morgen. Og fulanien er ikke alene om å ha det slik. Israelsfolket hadde vært i ørkenen i bare halvannen måned da de begynte å krangle med Moses og lengte tilbake til kjøttgrytene i Egypt (jf Ex 16.1-3). For den som er sulten er maten viktigere enn friheten.

Vi lette altså etter et begrep på høyre side av den nøytrale linjen som korresponderer med graden av *maccu'do* på venstre side. Men vi fant det ikke.¹⁴ Så for å oversette *eleutheros* i 1 Kor 9 brukte vi uttrykkene "eie sitt eget hode" (1 Kor 9.1), og "ikke være under noens herredømme" (1 Kor 9.19). Disse uttrykkene er ikke særlig sterke m.h.t. grad av frihet, men de er presise nok til å få frem Paulus' herredømme over eget liv.

Fulani har ord for frihet og frigjøring som på er bygd på samme rota som *dimo*. Disse ordene har i større grad enn *dimo*

bevart den opprinnelige betydningen av ordene som fantes den gangen en *diimaaajo* virkelig var slave og en *dimo* virkelig var fri, det vil si før slaveriet ble formelt opphevet i kolonitida. De fleste gangene *eleutheria* ("frihet") er brukt, har vi derfor oversatt det med et ord beslektet med *dimo*. Også i Gal 5.1, hvor *eleutheria* ("frihet") og *eleutherow* ("frigjøre") forekommer i én og samme setning, har vi fått de beslektede ordene av *dimo* til å fungere veldig godt: "Kristus har frigjort oss forat vi skal være virkelig fri." Her er Kristus subjekt for frigjøringen, dermed unngår vi enhver antydning om at Kristus har gjort oss til kvegfulanier. Ordet "virkelig" er ekstra virkningsfullt fordi det kun kan forsterke "fri", det fungerer på samme måte som "kull" i "kullsvart".

Dermed hadde vi løst de aller fleste *eleutheros*-stedene hos Paulus. Bare fire gjensto, nemlig følgende fire vers som har verbet *eleutherow*: Rom 6.18; 22 og 8.2 som alle handler om å frigjøres fra synden, og Rom 8.21 som handler om å frigjøres fra slaveriet under forgjengeligheten. På disse fire stedene fungerer ikke "eie sitt eget hode". Og ord beslektet med *dimo* ble veldig svake, spesielt siden vi ikke greide å plassere adverbet "virkelig" sammen med dem. Men disse ordene var vårt eneste alternativ helt til en kollega kom med ideen "å bli løst fra syndens bånd". Metaforen er hentet fra de båndene som bindes om frambeina på esler og kameler når de går på beite. På grunn av klimaet og fordi der ikke er gjerder i området, kan ikke dyr slippes ut på et jorde med grønt gras og forlates der. De trenger et stort område å beite på, hvor de kan bevege seg forholdsvis fritt. Kyr og sauer blir gjetet, men esler og kameler blir bundet på frambeina på en måte som gjør at de kan bevege seg noe men ikke løpe. Når de er bundet slik, kan de bli sluppet avgårde uten gjeter. Da kan dyrene beite, men de kan ikke komme seg så langt bort at eieren ikke finner dem igjen om kvelden.

Vi satte denne metaforen inn på alle de fire stedene nevnt over. Rom 6.17-18 ble utformet på denne måten: "Dere som før var bundet av syndens (kamel/esel-)bånd, dere er nå blitt lydige. [...] Dere er løst fra syndens (kamel/esel-)bånd." Vi leste versene for flere fulanier før vi bestemte oss, og vi så at tekstene fikk en ny og mye sterkere mening for dem. Tilhørerne oppfattet nå tekstene langt mer på samme måte som jeg som oversetter oppfattet grunnteksten. I stedet for å oversette *eleutherow* konkordant,

valgte vi å finne fram til den funksjonen termen har hos Paulus og deretter finne et uttrykk for denne funksjonen på fulani, såkalt "dynamic equivalence" eller "functional equivalence".¹⁵ Resultatet var at vi kunne se at frigjøringen i Kristus ikke lenger bare var teori for lytterne, frigjøringen var nå satt inn i en sammenheng hvor fulaniene kunne bruke konkrete erfaringer fra egen kultur til å fatte noe av rekkevidden i det Paulus skriver. De utfordringene vi stod overfor da vi skulle oversette *eleutheros* i de paulinske brevene, viser hvor viktig det er å kjenne den lokale kulturen og ta hensyn til denne slik at tekstene kommuniserer.

Oppsummerende kan vi da si at vi i denne artikkelen har sett på noen av de utfordringene bibeloversettere står overfor når Paulus skal oversettes til Mali-fulani. Drøftingen har vist hvor viktig det er å være seg bevisst hvilken kulturell og religiøs kontekst oversettelsen henvender seg til. Den har vist at reaksjoner fra lytterne må tas på alvor, men at en oversettelse av Guds Ord ikke kan gå på akkord med det som dette Ordet faktisk er bærer av. Videre har vi sett at en konkordant tilnærming til stoffet ikke alltid er den beste, men at en med forsiktighet kan bruke forhold i kulturen som korresponderer med det som de bibelske tekstene vil ha fram.

Søndag 12. februar 2006 fikk fulani-menighetene i Mali utdelt NT på fulani. Vi har en tillit til dette Ordet som gjør oss trygge på at det vil løse fulaniene fra de båndene som binder dem, gjøre dem til Jesu maccu'do og til Guds gollidoowo.

Noter

- ¹ Norsk Språkråd har bestemt at en person i fulani-folket skal hete "fulani". Fulani-folkets språk heter også "fulani". Hvor det er mulighet for misforståelser, bruker jeg "fulani språk" om språket.
- ² Islamiseringen av fulanifolket begynte allerede i det 16. Århundre, jfr. M. Hiskett, *The Development of Islam in West-Africa*. London, 1984, s. 151-152. Seeku Aamadu's *diina* i Niger-deltaet på 1800-tallet var viktig i islamiseringsprosessen, men sluttførte den ikke (ibid. s. 193). M. de Bruijn & H. van Dijk sier i *Arid Ways: Cultural Understanding of Insecurity in Fulbe Society, Central Mali*. Amsterdam, 1995, s. 173: "Nowadays it is impossible to find a member of Fulbe society [...] who does not define him or herself as Muslim".
- ³ Til videre studium av islam i Afrika, jfr J.S. Trimingham, *The Influence of Islam upon Africa*. London, 1980, særlig kap. 3.
- ⁴ Disse mytene er det folk i Mali som har fortalt meg. Andre myter er nedskrevet av bl.a. R.N. Nelson, "Fulbe cultural elements as contact points for the gospel", M.Th. diss., Fuller Theological Seminary, 1981: Appendix A.
- ⁵ Katolikkene var ikke med i prosessen fordi de ikke hadde noe fulani-arbeid på den tiden. Men vi var i kontakt med katolikkene, blant annet fikk vi noen salmer som de hadde oversatt den gang de hadde arbeide blant fulanier. Og ønsket vårt for oversettelsesarbeidet var at katolikkene skulle kunne bruke vår oversettelse av NT når de måtte få bruk for det.
- ⁶ For å forsøke å spare tid, brukte vi Computer Assisted Related Languages Adaptation (CARLA). CARLA besto i at et pc-program oversatte en tekst fra Senegal-fulani (Senegal var foran oss i oversettelsesarbeidet og fikk trykt sitt NT i 1996) til Mali-fulani. Denne første-utgaven var fullstendig ubrukelig som lese-tekst, men den var av stor verdi som arbeidsredskap. Etter hvert som Mali-teksten var ferdig, var det denne som ble bearbeidet via CARLA til fulani-dialektene i Niger, Benin og Nigeria, dette fordi Mopti-regionen i Mali av fulaniene lenger øst blir regnet som fulanispråkets vugge. Kanskje vant vi ikke så mye tidsmessig på CARLA, men vi vant mye i den større sammenhengen: De forskjellige oversettelsesprosjektene har lettere for å foreta de samme tekstlige og eksegetiske valg når utgangspunktet er det samme. Det er av stor verdi for en kristen minoritet i et muslimsk samfunn at de forskjellige bibeloversettelsene ikke spriker for mye teologisk og stilistisk.
- ⁷ Skriftstatene er tatt fra Det nye testamente, Det Norske Bibelselskap, 2005
- ⁸ For å unngå å knytte direkte til muslimenes gudsbilde, hadde vi valgt å bruke *Laam'do* ("den som regjerer") som oversettelse for Gud i stedet for *Allah*. Imidlertid er *Laam'do* og *Allah* synonyme i fulanienes bevissthet, så oversettelsesvalget vårt har liten praktisk betydning i første omgang.
- ⁹ Det aller viktigste for oss var at oversettelsen kommuniserte. Luther har sagt (eng. oversettelse i de J. de Ward & E.A. Nida, *Functional Equivalence in Bible Translating, From One Language to Another*. Nashville, 1986, s. 183): "One must inquire of mothers in their homes, of children in the street, and of the average man in the market, in order to determine exactly how they

speak. One must then translate on the basis of this [...]” Det er akkurat det vi gjorde i Mali. Vi lærte fulani av folk mens vi satt på stråmatter utenfor hyttene deres, og for å være sikre på at oversettelsen brukte dette språket, gikk vi tilbake til hyttene og leste den for å se hvordan den kommuniserte.

- ¹⁰ Fulani-kulturen er gjennomsyret av islam. Ord og talemåter som ikke er forenlig med muslimsk teologi blir heller ikke regnet for å være akseptert fulani språk.
- ¹¹ Jfr P. Riesman, *Freedom in Fulani Social Life*. Chicago, 1977, s. 266, note 13.
- ¹² Jfr K.H. Rengstorf, “doulos”, G. Kittel (red.), *Theological Dictionary of the New Testament 2* (1983) 261-280.
- ¹³ Jfr H. Schlier, “eleutheros”, G. Kittel (red.), *Theological Dictionary of the New Testament 2* (1983) 487-502.
- ¹⁴ *Maccu'do* danner også et ordpar, nemlig “slave” / “herre”. Ordparet har ikke noe å gjøre i denne artikkelen, men jeg kan nevne at det er *maccu'do* med sin motsetning “herre” vi har brukt i hustavlene til Paulus, i Efeserbrevet, Kolosserbrevet og i pastorallbrevene.
- ¹⁵ Jfr J. de Ward & E.A. Nida, *Functional Equivalence in Bible Translating* (1986) 36ff.

Anne Lise Matre, f. 1959, cand.theol. Menighetsfakultetet 1985, practicum Misjonshøgskolen 1986. Misjonær i Mali for Det norske misjonsselskap fra 1988 til 2002, med særlig ansvar for oversettelsen av Det nye testamente. Nå organist (deltid) på Høle og høgskolelektor i gresk (deltid) ved Misjonshøgskolen.

The translation of some central Pauline concepts into Fulani in Mali

The article is a discussion of some of the challenges that faced the translation team that translated the New Testament into Fulani in Mali (published February 2006), with special regard to two sets of Pauline terminology: the expression “God’s fellow-worker” and the word-pair “slave” / “free”.